

Tanulmány

Nagy Dóra

Vörösmarty Mihály elfeledett grammatikájának nyomában

A Kurzgefaßte ungrische Sprachlehre és az összevető nyelvtanítási
szemlélet

Abstract

Mihály Vörösmarty is known primarily as one of the greatest poets of the Hungarian Reform Era. In addition to his outstanding literary achievements, the significance of his linguistic works should likewise be remembered.

After reviewing Vörösmarty's contributions to the field of linguistics and the nature of his relationship to the German language, I will discuss some notable comparative comments from his grammar *Kurzgefaßte ungrische Sprachlehre für Deutsche. Nebst einer Auswahl deutsch-ungrischer Uebungsstücke* (1832). The aim of the analysis is to gain a deeper insight into an important period in the history of Hungarian language textbook writing.

Keywords: Mihály Vörösmarty, Hungarian as a foreign language, comparative approach to language teaching, history of Hungarian language textbook writing, contrastive typology

1 A dolgozat tárgyáról

Közelmúltbeli kutatások is rámutattak arra, hogy az összevető nyelvtanítási szemlélet az idegen nyelvek oktatásának történetében kisebb-nagyobb mértékben mindig jelen volt (Tekin 2012: 170). Ez indokoltá teszi, hogy megvizsgáljuk ennek a módszernek a megjelenését régebbi grammatikákban is.

Dolgozatomban Vörösmarty Mihály nyelvtudományi munkásságának és a német nyelvhez való viszonyának áttekintése után rátérek az összevető módszer szerepének ismertetésére a magyar mint idegen nyelv oktatásában, majd Vörösmarty 1832-es *Kurzgefaßte ungrische Sprachlehre für Deutsche. Nebst einer Auswahl deutsch-ungrischer Uebungsstücke*¹ (továbbiakban: *Ungrische Sprachlehre*) című grammatikájának említésre méltó egybevető megjegyzéseit járom körül azzal a céllal, hogy behatóbb képet kaphassunk a magyarnyelvkönyv-írás történetének egy fontos időszakáról.

¹ Rövidre fogott magyar nyelvtan németeknek. Válogatott német–magyar gyakorlatokkal. (a szerző fordítása)

Nagy Dóra:

Vörösmarty Mihály elfeledett grammatikájának nyomában.
A Kurzgefaßte ungrische Sprachlehre és az összevető nyelvtanítási szemlélet
Argumentum 20 (2024), 182–193
Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2024/10

2 Vörösmarty nyelvészeti munkássága

Jóllehet a *Szózat*, a *Gondolatok a könyvtárban*, az *Előszó*, valamint a *Csongor és Tünde* szerzője elsősorban mint a magyar reformkorszak egyik legnagyobb költője és a romantikus triász tagja él a köztudatban, vitathatatlan irodalmi érdemei mellett nem szabad megfeledkeznünk szintén tekintélyes nyelvtudományi tevékenységéről sem, amely „[c]supán azért nem általánosan ismert, mert egyrészt költői működése elhalványítja tevékenységének egyéb oldalait, így a nyelvészt is, másrészt mert e nyelvészeti munkásság az Akadémia keretében s így a külvilág felé részben névtelenül folyt” (Mikesy 1950: 289).

A működését 1830-ban megkezdő Magyar Tudós Társaság (a mai Magyar Tudományos Akadémia elődje) – mely Vörösmarty Mihályt még a megalakulása évében rendes taggá választotta – többek között a következő célokat tűzte ki maga elé: „A magyar tudós társaságnak egyedül csak az van téve czéljává, hogy munkálkodása által hazánkban a’ tudományok és szép művészségek honi nyelven műveltessenek; ’s viszont ezek által a’ nyelv maga, csinosulást, fennségeket és bővülést nyerjen: ekképen pedig a’ nemzeti elme és lélekerő szép és hasznos tudományok által időről időre kifejtve, saját fényében és méltóságában örök időkre fennáljon.”; továbbá „A’ magyar tudós társaság a’ tudományok és szép művészségek minden nemeiben a’ nemzeti nyelv kimíveltetésére igyekszik egyedül.” (*A’ Magyar Tudós Társaság alaprajza és rendszabásai*, 1831: 4, 19) Ezek megvalósításában Vörösmarty az Akadémia nyelvtudományi osztályának tagjaként a kezdetektől fogva aktívan részt vett.

Nyelvészeti tárgyú műveinek sorát az 1821-ben írt *Ypsilon háború* című bohózzal nyitotta meg, melyben a jottista-ipszilonista háborúnak elnevezett eseménysort figurázta ki, s a szóelemző írásmód mellett tette le a voksát. Az 1824-ben átdolgozott, három felvonásra („jelelésre”) bővített szellemes mű szereplői „Y”, „J” „és az egész betűköztársaság”. A humoros történet középpontjában „Y” és „J” vetekedése áll, akik saját érveiket felvonultatva kívánják szerepük fontosságáról meggyőzni betűtársaikat, míg végül „J” javára dől el a párbaj.

Szintén a nyelvújításhoz kapcsolódik a *Tudományos Gyűjtemény* 1826-i évfolyamában Vágotai Kálmán álneven megjelentetett, *Némelly nyelvünkbeli különözésekről* című műve, amelyben sorra veszi Verseggy tételeit, s cáfolja azokat. A Révai–Verseggy-vita mindegyik fontos pontjára kitér, részletes tudományos érveléssel pártolja az ikes igék külön ragozását a teljes ragozási sorban, valamint a szóelemző jottista írásmódot. Természetesen nem hallgatja el Verseggy érdemeit sem, utal például kiváló fordítói munkásságára. Értekezését a következő gondolatokkal zárja: „Ha némelly szerencsétlen Grammaticai törekedéseit kivesszük, Verseggynek, mint minden munkás, és buzgó hazafinak, hálával tartozunk. Felettébb sajnáljuk, hogy Ovidius’ minden változásainak fordítását nem bírhatjuk tőle; mert még a jó fordítók száma is nagy ritkaság nálunk” (Vágotai 1826: 83).

A Magyar Tudós Társaság a fentebb már említett célok szellemében 1831-ben, az első nagygyűlésen *A honni nyelv műveltetése* cím alatt „egy tökéletes magyar grammatica és egy a’ lehetőségig teljes szótár készítését” tűzte ki egyik legfontosabb feladatként (*A’ Magyar Tudós Társaság alaprajza és rendszabásai*, 1831: 5).

A legsürgetőbb teendő a helyesírás egységesítése, Toldy (1847-ig Schedel) Ferenc² szavait idézve, az „írásbeli egyformaság”, valamint az „írásbeli egység és hibátlanúság” elérése volt (*A’ magyar szókötés’ főbb szabályai* 1843: o. n.). Mint tudjuk, ekkor még nem tisztázódott az egyik fő helyesírási kérdés, hogy a Verseggy által képviselt kiejtés szerinti írásmódot vagy a

² A dolgozat további részében Toldy Ferencként hivatkozom rá.

Nagy Dóra:

Vörösmarty Mihály elfeledett grammatikájának nyomában.
A Kurzgefaßte ungrische Sprachlehre és az összevető nyelvtanítási szemlélet
Argumentum 20 (2024), 182–193
Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2024/10

Révai által szorgalmazott szóelemzés szerinti írásmódot alkalmazzuk-e. Ezt a hiányt pótolta az Akadémia első nyelvészeti kiadványa, a Vörösmarty Mihály és Toldy Ferenc szerkesztésében 1832-ben megjelent *A magyar helyesírás és szóragasztás főbb szabályai*, amely a Révai-féle elveket kodifikálta. A helyesírás egységesítésében szerzett érdemeit Gyulai Pál így méltatja: „Vörösmarty bátor fölléptésének lehetett köszönni, hogy a nyelvtudományi osztály s az Akadémia elfogadta Révai rendszerét, s e szellemben alapította meg helyesírási szabályait, melyeket aztán az egész irodalom magáéva tett. Költői nyelvének zsenialitása s egypár jeles értekezése tekintélyt szereztek neki [...]” (Gyulai 1985: 164).

Az első akadémiai nyelvészeti kiadvány megjelenése után az Akadémia figyelme a magyar mondatn szabályainak kidolgozására irányult. Ennek egyik fő oka, hogy az általános gyakorlatnak megfelelően a korábbi nyelvtanok a mai értelemben vett mondatn csak érintőlegesen említették. A feladattal Vörösmarty Mihályt, Fábíán Gábort, Czuczor Gergelyt és Nagy Jánost bízták meg. Munkájuk eredményeként jelent meg *A magyar szókötés főbb szabályai* (1843), amely a nagyszótár előmunkálatainak egyik fontos állomása.

1844-től, a magyar hivatalos nyelvvé válását követően új iskolai tankönyvekre volt szükség. Az alkalmas nyelvtanokat József nádor kérésére az Akadémiának kellett kijelölnie, illetve elkészítenie. Czuczor Gergely, Toldy Ferenc, Szilassy János és Vörösmarty Mihály jelentésében a következőket olvashatjuk a tankönyvek helyzetéről: „A küldöttség megvizsgálván minden magyarul írt s közkézen forgó elemi magyar nyelvtanokat, fájdalommal kénytelen jelenteni, hogy köztök egyet sem talált, mely tanra és módszerre nézve a hazai középiskolákban felvételül alkalmasnak mutatkoznék” (id.: Illéssy 1893: 371). A jelentés még inkább megerősítette József nádor szándékát, amely szerint az új nyelvtanok kidolgozásával a Magyar Tudós Társaságot kell megbízni. A társaság Czuczor Gergelyt és Toldy Ferencet jelölte ki e feladatra. Később, a munka kezdetekor Toldy Ferenc helyét Vörösmarty Mihály vette át. Az általuk írt tankönyvek közül kettő (*Elemi Magyar Nyelvtan*, *Magyar Nyelvtan*) megjelent, mindkettő 1848-ban, az Egyetemi Nyomda nyomtatásában (Gazda 2014: 198).

Vörösmarty a szótárírásban és -szerkesztésben is aktív szerepet vállalt: létrehozta az első *Magyar tájszótárt* (1838). Ennél is nagyobb lexikográfiai munkája köthető *A magyar nyelv nagyszótárához*. A szótár munkálátát felügyelő bizottság azt kérte Vörösmartytól és Toldy Ferencről, hogy tanulmányozzanak külföldi szótárakat, melyek mintául szolgálhatnak a „nagy szótár” elkészítéséhez. Ők végül gr. Teleki József *Egy tökéletes magyar szótár elrendelése és készítése módja* című pályamunkáját javasolták. Véleményüket így foglalták össze:

„Megbízván a’ T. Társaság által, hogy a’ szótár’ belső elrendeléséről [elrendezéséről] gondolatinkat írásba foglaljuk, megtekintettük az e’ végre utasításul kiadott francia és német szótárokat, elolvastuk figyelemmel Méltóságos Elölülönk [elnökünk, ti. Teleki József] jutalmazott feleletét, melly a’ Horvát István által 1821 kiadott Jutalom feleletek II. kötetében foglaltatik olly cím alatt: *Egy tökéletes magyar szótár elrendelése, készítése módja írta gróf Teleki József 1817. esztendőre*. A’ francia és német szótárokat külön véleményeinkben fogjuk ’s ott is csak érinteni; mert az idézett Jutalomfelelet írójának figyelme nem csak azokra, hanem az újabb mívelt nyelvek’ minden nevezetesebb szótáraitra kiterjedett; ’s valóban ez a’ jutalomra olly igen méltó értekezés ámbár ezelőtt mintegy 14 évvel iratott, olly belátással, gondnal ’s tudománnyal készült, hogy abban célunkra kész munkát találtunk. Az idő ’s környülmények’ változása szükségessé vagy ajánlatossá tesz ugyan némelly módosításokat; de egyébiránt az egész olly alapos,

Nagy Dóra:

Vörösmarty Mihály elfeledett grammatikájának nyomában.
A Kurzgefaßte ungrische Sprachlehre és az összevető nyelvtanítási szemlélet
Argumentum 20 (2024), 182–193
Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2024/10

hogyan nem hibázhatunk, ha azt a' szótár dolgozóinak útmutatóul 's rendszabásul ajánlani merjük." (id.: Vízota 1909: 3–4). Vörösmarty mind a szótár koncepciójának kidolgozásában, mind pedig a mintaszócikkek elkészítésében részt vállalt.

2.1 Vörösmarty és a német nyelv

Gyulai Pál a *Vörösmarty életrajza* című munkájában bőséges adatot nyújt Vörösmarty német nyelvhez fűződő viszonyához. Vörösmarty mindösszesen 11 éves volt, amikor öccsével, János-sal megváltak a szülői háztól, s Fehérvárott kezdték el gimnáziumi tanulmányaikat. Apjuk ragaszkodott hozzá, hogy fiaik németül tanuljanak, megannyiszor hangsúlyozta, hogy milyen fontos nyelveket – különösen a németet – tanulni, így a városban egy olyan családnál laktak, ahol a német nyelvet is tanulhatták. Vörösmarty végül Pesten tanult meg németül, 1827 körül egy német nyelvű, cím nélküli eposztöredéket is írt.

Nem véletlen tehát, hogy egy újabb, a német tudását kamatoztató feladat is megtalálta. Az Akadémia 1831. év december 2-i ülésének jegyzőkönyvében olvashatjuk Széchenyi István indítványát, mely szerint nagy szükség van egy magyar kézi szótárra: „[a] Mélt. Másodelőölő Ur tekintetbe vévén mélyen érzett szükségét egy magyar kézi szótárnak: annak a' Társaság által véghez viendő elkészítését javallja" (id. Vízota 1908: 63). A szótár elkészítéséhez Vörösmarty Mihály és Toldy Ferenc írtak javaslatot *Javallata az alólírtaknak miképen lehetne egy a' tehetségig tökéletes magyar zsebszótárt készíteni* címmel. Ebben vázolják a „zsebszótár” lehetséges tartalmát (foglatatát), a szócikkek sorrendjét és felépítését (elrendelését), a szómagyarázatot (magyarázat), az elkészítés menetét, továbbá a kiadvány tipográfiáját („Mint készülhetne egy illy szótár legjobban 's leg gyorsabban?"). A német nyelv választást így indokolják: „[...] a' német nyelvnek 's különösen a' német literaturának hazánkban nagy elterjedtsége' tekintetéből a' német nyelvet kellene tolmácsoló eszköznek választani. A' magyar magyarázat több helyet kívánna 's csak kisdud községnek való; a' latán [latin – ND] kizárja az egész asszonyi világot, mellyek szükségei fő figyelmet érdemelnek; azon felül a' latán nyelv elégtelen is sok szavak visszaadására [...] (id. Vízota 1908: 65). A szótár szerkesztésével a gyűlés Vörösmartyt és Toldyt³ bízta meg. A német–magyar rész 1835-ben, a magyar–német 1838-ban jelent meg, s „zsinórmértékként” szolgált a későbbi nagyszótár elkészítéséhez.

3 Az összevető módszer és annak szerepe a magyar mint idegen nyelv oktatásában

A nyelvek összehasonlításának alapvetően háromféle megközelítése létezik, amelyekhez különböző célok és módszerek társulnak. A diakrón szemléletű történeti-összehasonlító nyelvészet a nyelvrokonsági viszonyok felderítésével és a rokon nyelvek grammatikai és lexikológiai összevetésével foglalkozik. Az areális nyelvészet egy-egy régió nyelveinek térbeli érintkezéséből adódó összefüggéseit kutatja, nyelvtípustól és a nyelvek esetleges rokonságának tényétől függetlenül. A szinkrón jellegű nyelvtipológia a nyelveket szerkezeti sajátosságaik, „a

³ Később a munkát egy öttagú szerkesztőbizottság felügyelte, név szerint: Antal Mihály, Bugát Pál, Bajza József, Toldy Ferenc és Vörösmarty Mihály. Az előszó szerint a munkában rajtuk kívül részt vettek még a következő külső tagok: Cserneczy József, Fogarasy János és Kacsokovics Lajos.

Nagy Dóra:

Vörösmarty Mihály elfeledett grammatikájának nyomában.
A Kurzgefaßte ungrische Sprachlehre és az összevető nyelvtanítási szemlélet
Argumentum 20 (2024), 182–193
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2024/10

nyelvi struktúrákban megragadható egyezések és eltérések alapján” (Szűcs 2006: 97) osztályozza, és túlnyomó többségüket (dominánsan) agglutináló, (dominánsan) izoláló és (dominánsan) flektáló alaptípusba⁴ sorolja. A nyelveket nemcsak alaktani, hanem mondattani tulajdonságaik alapján is tipizálhatjuk. A szintaktikai tipológia „a nyelveket aszerint osztályozza, hogy bennük a mondat felépítésének milyen tartalmi és formai elvei érvényesülnek” (Havas 2002: 25). Ebből a szempontból nominatív, ergatív és aktív típusú nyelveket különít el a szakirodalom.

A szerkezeti összehasonlítás gyakorlati célja lehet például a nyelvtanítás hatékonyságának elősegítése megfelelően kidolgozott tankönyv vagy nyelvtani leírás segítségével.

Az említett vizsgálódási szempontok, módszerek egymástól függetlenek, azonban – ahogyan arra Pomozi Péter (2011: 361) is utal – akár kombinálhatók is: „A tipológiai vizsgálat bizonyos esetekben célszerűen árnyalható a történeti-összehasonlító módszer által feltárható tényekkel, és megfordítva: sok esetben az általános tipológia eredményei igazolhatnak vagy cáfolhatnak történeti összehasonlító feltevéseket”.

A nyelvészetben az összevető-összehasonlító szemlélet, ha nem is tudatosan, de önkéntelenül már régóta jelen van. Olyannyira, hogy „anyanyelvünk sajátosságai először a latin nyelvvel való folyamatos összevetés során váltak világossá” (C. Vladár 2016: 58). Ennek beszédes jele, hogy Sylvester János már 1539-ben megfogalmazza *Grammatica Hungarolatina* című latin–magyar nyelvtanában, hogy a magyarban a göröghöz hasonlóan van névelő, míg a latinban nincsen: „[...] miként a görögök, úgy élünk mi is a névelővel, hiszen ugyanannyiszor és ugyanott találni névelőt nyelvünkben, ahányszor a görögben, s ez nincs meg a latinban” (C. Vladár 1989: 33).

De említhetjük akár Adámi Mihály 1763-as *Ungarische Sprachkunst...*⁵ című nyelvmesterét is, melyben a szerző számos esetben beépíti az összehasonlító szemléletet a nyelvtanításba. Ennek egyik eklatáns példája: „Folglich ist der Ungar vortheilhafter in dem, daß er mit einem Wort ausspricht, was ein Deutscher, Franzos, Italiener, Lateiner mit zweien geben muß”⁶ (Adámi 1763: 24).

Márton József még ennél is tovább megy, amikor nyelvtanítóknak írt tanácsaiban (*A' Nyelvtanítókhoz intézett Előjáróbeszéd*) tanulságos megjegyzést nyújt az összevető szemlélet nyelvoktatás-metodikai szükségességéről: „Sőt még az is szükséges, hogy [...], és a' Magyar nyelvnek tsupán tsak azokat a' tulajdonságait fedezze fel tanítása közben, mellyek Tanítványjának anyai nyelvében fel nem találtnak, vagy másképpen vannak. Egy szóval, hogy a' két nyelvet mindenkor összevethessék és megkülönböztethesse természeti tulajdonságaira nézve.” (Márton 1816: 6)

A fenti példákból jól kiviláglik, hogy már az (idegen)nyelvoktatás kezdetén megjelent a felismerés, hogy a nyelvek (rész)rendszereiben fellelhető különbségek számbavétele fontos a

⁴ A tipológiai nyelvészet legrégebbi osztályozása Humboldt nyomán az említett három típus mellett elkülönítette az inkorporáló (bekebelező), más néven polyszintetikus nyelveket is, ezt azonban ma már sokan az agglutináló nyelvek egyik altípusaként kezelik.

⁵ A grammatika teljes címe: *Ausführliche und neuerläuterte ungarische Sprachkunst, der Edlen deutschen Nation zum Besten; besonders aber zum Nutzen, und Dienst derjenigen, so Verwandtschaft, Amts – oder anderer Umstände halben mit den National – Ungarn Umgang pflegen müssen* (magyar fordításban: *Részletes és átdolgozott magyar nyelvmesterség a nemes német nemzetnek; legfőképpen azoknak a hasznára és szolgáltatásra, akik rokonságban, hivatalban vagy más körülményekben osztoznak a magyar nemzettel és kapcsolatot kell ápolniuk vele*)

⁶ „Következésképpen a magyar nyelv előnyösebb abból a szempontból, hogy egy szóval ki tudja fejezni azt, amit a német, francia, olasz, latin nyelvnek két szóval kell megadnia.” (a szerző fordítása)

Nagy Dóra:

Vörösmarty Mihály elfeledett grammatikájának nyomában.
A Kurzgefaßte ungrische Sprachlehre és az összevető nyelvtanítási szemlélet
Argumentum 20 (2024), 182–193
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2024/10

nyelvtanítás során. Ezt Budai (2006: 4) is megerősíti azzal a megállapításával, hogy annak ellenére, hogy a kontrasztív elemzés kezdeteit a XIX. század közepére tehetjük,⁷ „[n]agyon valószínű azonban, hogy mind a kontrasztív elemzés, mind a hibaelemzés valamilyen kezdetleges formájában egyidős az idegennyelv-oktatással”.

4 A *Kurzgefaßte ungrische Sprachlehre* művelődéstörténeti háttere

Vörösmarty német nyelvű nyelvtana a magyar mint idegen nyelv oktatásának legtermékenyebb időszakában (1800–1880) született. Ebben az időszakban teljesedett ki a magyar nyelv jogaiért folytatott küzdelem.⁸ „A magyarosodás szelleme főleg az 1825-diki országgyűlés óta, hazánk nem csak magyar születésű, de kivált némelly főbb rendűeket értve, magyarul nem értő, hanem az idegen nemzetű és ajku lakosai között is felébredvén, ’s több üdvös törvények és intézkedések által folyvást ébresztetvén, a’ magyar nyelv tanulásának szükséges volta, naponként érezhetőbbé, és közönségesebbé lőn. Ezen körülmény ismét a’ magyar nyelv tanító könyvek szükséges voltát tevő időről időre érezhetőbbé.” – olvashatjuk az 1840-es *Tudományos Gyűjteményben* (97). Ezekkel a körülményekkel hozható összefüggésbe, hogy ebben az időszakban rohamosan megnőtt az újonnan megjelenő tankönyvek száma.⁹ Minden bizonnyal Vörösmarty Mihály is ezen gondolatoktól vezérelve írta meg *Ungrische Sprachlehre* (1832) című nyelvtanát.

5 A *Kurzgefaßte ungrische Sprachlehre* foglalatja

A 167 számozott oldalból álló könyv két fő részből áll, az 50 oldalnyi, katekizmus szerkesztésű nyelvtanból (*Ungarische Sprachlehre*) és a 120 oldalnyi, *Uebungen* címet viselő szöveggyűjteményből. A számozatlan Előszóban (*Vorwort*) a szerző kifejti oktatási elképzeléseit és tanítási módszerét. A nyelvtan három fejezetre bontható: *Hangok, betűk és kiejtés* (*Laute, Buchstaben und Aussprache*); *Beszédrészek* (*Von den Redetheilen*); *Szófűzés* (*Wortfügung*). Az említett fejezetarányok is tükrözik, hogy a nyelvmester összeállításánál Vörösmartyt gyakorlatias szempontok vezérelték.

A szöveggyűjtemény, melyhez tartalomjegyzék is tartozik, Kisfaludy Sándor 35. dalán¹⁰ keresztül ismerteti az egyes szavak eredetét, jelentését és szófaját, valamint morfológiai felépítését. Ezt a magyar–német beszélgetésgyűjtemény követi, majd Fáy András néhány állatmeséjének német fordítása után a *Szeyn Alaznám herczeg’ és a’ szellemek’ királya története* című

⁷ A kontrasztív megközelítés valódi kezdeteként 1957-et, Robert Lado *Linguistics Across Cultures* című művének megjelenését jelöli meg a szakirodalom (Budai 2006, Lőrincz 2015, Kovács 2014).

⁸ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy korábban ne lettek volna jelentősebb kezdeményezések a magyar (mint idegen) nyelv oktatására. Gondoljunk például Szenczi Molnár Albert *Novae Grammaticae Ungaricae ... Libri Duo* című grammatikájára (1604), amelyet Móric hesseni tartománygróf számára írt, s amely “az első teljes, mondattannal is foglalkozó magyar nyelvtan” (Szathmári 1968: 174). De említhetjük még Bél Mátyás német anyanyelvűeknek írt *Der Ungarische Sprach Meister* című grammatikáját, amelyet az első magyar nyelvtanító könyvként tartunk számon vagy Vályi Andrást, aki 1791-től a pesti egyetem első magyar (mint idegen) nyelv tanára volt.

⁹ Éder Zoltán (1983) nyolcvan körülre teszi az ebben az időszakban megjelent nyelvtanok számát, ezek közül közel hatvanra a német nyelvűeket.

¹⁰ A mű a *Himfy szerelmei* című kötet első ciklusában (*A kesergő szerelem*, 1801) jelent meg.

Nagy Dóra:

Vörösmarty Mihály elfeledett grammatikájának nyomában.
A Kurzgefaßte ungrische Sprachlehre és az összevető nyelvtanítási szemlélet
Argumentum 20 (2024), 182–193
Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2024/10

mese következik *Az Ezeregyéjszaka meséiből*. A német szöveg a recto, a magyar pedig a verso lapokon olvasható. A szöveggyűjteményt Vörösmarty *Salamon király* című szomorújátékának egy jelenete zárja.

6 Az összehasonlító szemlélet megjelenése a grammatikában

A továbbiakban az *Ungrische Sprachlehre* azon említésre méltó megjegyzéseiből emelek ki néhányat, amelyekben az összevető nyelvtanítási szemlélet alkalmazása érhető tetten. Azokra a megjegyzésekre fókuszálok tehát, amelyek a magyar nyelvtani elemeket a német szabályokkal egybevetve mutatják be.

Az összevető szemlélet már rögtön az előszóban megjelenik, Vörösmarty ugyanis azzal a gondolattal indítja nyelvtanát, hogy „[a] magyar nyelv, egyes szavak kivételével, olyan kevés hasonlóságot mutat a keresztény Európa többi nyelvével, hogy aki meg akarja tanulni, annak elszántnak kell lennie arra, hogy mind a szófűzésben, mind pedig főként a névszók és igék ragozásában egy teljesen új, különleges módszert sajátítson el”¹¹. A következő bekezdésében ki is fejti, hogy célszerűbbnek tartja, hogy a bemutatandó szabályokat és azok sorrendjét a magyar nyelv sajátosságaihoz igazítsa, mint azt, hogy más nyelveknél megszokott tanítási mód-szerekkel fárassza a diákokat és ezzel alkalmat adjon nekik a tévedésre. Éppen ezért – írja Vörösmarty – a könnyebb tanulhatóság érdekében valamennyi posztpozíciót és szuffixumot, amelyet egyébként három-négy fejezetre szokás bontani, itt egymás után mutat be, mivel mind-nek ugyanaz a szerepe, nevezetesen, hogy meghatározzák és módosítsák a főnevek jelentését.

Szintén az előszóban találhatjuk azt a módszertani szempontból figyelemre méltó megjegyzést, amely szerint a külföldiek számára az egyik legnagyobb nehézséget jelentő szóképzés figyelemfelkeltő olvasmányok és következetes gyakorlatok segítségével sokkal könnyebben megtanulható, mint száraz szabályokkal.

A nyelvösszehasonlítás a fonémák szintjén is teret kap a grammatikában. A *Laute, Buchstaben und Aussprache (Hangok, betűk és kiejtés)* című fejezetben az egyes fonémák kiejtésének elsajátítását francia és német példákon keresztül segíti:

- A wie im österreichischen Dialekt das *a* in: was schaffens?
- Cs ungefähr wie *tsch*, z. B. koci, Rutsche.
- É wie das *é* im französischen aimé.
- Ly wie das französische *ll* in mouillé.¹²
- NY wie das französische *gn* in gagner.
- S wie das deutsche *sch*.
- Sz wie das deutsche *ß*, z. B. szent (ßent) heilig.
- Ty wie das französische *ti* in metier: atya, Vater.

¹¹ „Die ungrische Sprache hat, einige einzelne Wörter ausgenommen, so wenig Ähnlichkeit mit den andern Sprachen des christlichen Europa, daß, wer sie erlernen will, entschlossen sein muß, sowohl in der Wortfügung, als hauptsächlich in der Abänderung und Abwandlung der Namen und Zeitwörter, sich eine ganz neue eigenthümliche Methode eigen zu machen.” (Vörösmarty 1832: o. n.)

¹² A *ly* hang franciához való hasonlítása megjelent még például Georch Illésnél (1817): „Az *ly* hangjának tökéletes ki-ejtésére nyelvünket a’ szánk’ padlásához kellene egyengetnünk, úgy mint a’ Frantziák a’ bataille, bataillon, bouteille, Versailles ’s a’ t. szavakban.” (id.: Vértess 1980: 128)

Nagy Dóra:

Vörösmarty Mihály elfeledett grammatikájának nyomában.
A Kurzgefaßte ungrische Sprachlehre és az összevető nyelvtanítási szemlélet
Argumentum 20 (2024), 182–193
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2024/10

- Z wie das französische z, z. B. méz, Honig.
- Zs wie das französische j in jour, z. B. rózsa, Rose (i. m.: 1).

Ahogy a példákból kitűnik, Vörösmarty a magyar hangkészlet egyes elemeit kifejezetten didaktikai céllal veti össze a velük párhuzamba állítható francia, illetve német hangokkal, hangkapcsolatokkal, s ezeket egy-egy szón keresztül mutatja be.

„Míg a grammatika és a lexika esetében egyesek képesek az anyanyelv hatását a minimálisra csökkenteni, a kiejtéssel ezt kevésbé tudják megtenni.” – írja Budai László (2010: 85). Minden bizonnyal – ha nem is tudatosan – ennek lényegét felismerve írhatta Vörösmarty azt a megjegyzést, hogy a helyes magyar kiejtést csak egy „mestertől” lehet megtanulni.

A nyelvtan második alfejezete (*Von den Redetheilen*, i. m.: 2) is összevető megjegyzéssel indul: a magyarban az egy határozatlan névelő nem általánosan használt („nicht allgemein gebräuchlich ist”) és többnyire elhagyható („meistens weggelassen wird”), ellentétben a némettel (*harang, eine Glocke*). Itt arra hívja fel a nyelvtanuló figyelmét, hogy a magyar nyelvben szűkebb a határozatlan névelő használati köre, mint a németben.¹³ Szintúgy ez a gondolat köszön vissza a szórendről (*Wortfügung*) szóló fejezetben: „Der unbestimmte Artikel egy, ein, bleibt wenn er zur Verständlichkeit und Bestimmtheit der Rede nicht unumgänglich nothwendig ist, immer aus.”¹⁴ (i. m.: 41).

Figyelemre méltó választ ad a „*Wie geschieht die Abänderung?*” („*Hogyan történik a névszórágazás?*”) kérdésre, amikor a magyar és a német nyelv közti különbséget a következőképpen foglalja össze: „Alles, was in der deutschen Sprache an einem Worte durch Endungen, Präpositionen und zueignende Fürwörter bestimmt und ausgedrückt wird, ersetzen im Ungarischen meistens die Suffixe”¹⁵ (i. m.: 3). Itt tehát a két nyelv közötti fontos tipológiai szembenállást hangsúlyozza, amely a német nyelv indoeurópai voltából adódik, vagyis hogy a német nyelv előjárószókkal fejezi ki azt, amit a magyar nyelvben többnyire toldalékok jelölnek. Ezen a ponton a szerző tehát azt ismeri fel, hogy a magyar nyelvben egy szóval ki lehet fejezni azt, amit a németben több szóval. Ezt a birtokos személyjelek tárgyalásakor is hangsúlyozza: „Diese Suffixe bilden mit dem Worte, dem sie angehängt werden, ein ganz selbstständiges Wort, welches dann alle die übrigen Suffixe annimmt [...]”¹⁶ (i. m.: 3).

Mint tudjuk, nyelvünk egyik sajátos jegye a grammatikai nemek hiánya, ami kezdetben szokatlanul hathat az indoeurópai nyelveket beszélő – így például a német anyanyelvű – nyelvtanulók számára, ugyanakkor kiválóan alkalmas arra, hogy eloszlassa a magyar nyelv nehézségéről szóló tévhiteket.¹⁷

¹³ Ugyan a szerző nem tér ki a német határozatlan névelő azon funkcióira, amelyek a magyarra nem jellemzőek, a megjegyzés nyelvreíró szempontból mindenképp figyelemre méltó.

¹⁴ „Az egy, ein határozatlan névelő, ha nem feltétlenül szükséges a beszéd értelmezhetőségéhez és bizonyossághoz, mindig kimarad.” (a szerző fordítása)

¹⁵ „Mindent, amit a német nyelv szóhoz kapcsolt végződésekkel, előjárószavakkal és birtokos névmásokkal határoz meg és fejez ki, a magyar általában szóvégi toldalékkal helyettesíti.” (a szerző fordítása)

¹⁶ „Ezek a szuffixumok teljesen önálló szót alkotnak azzal a szóval, amelyhez kapcsolódnak, amely aztán az összes többi végződést felveszi [...]” (a szerző fordítása)

¹⁷ Ezen a ponton kell idéznem Pomozi Péter a *Magyar nyelvű otthon* 1. kötetében megfogalmazott gondolatait: „Sok külföldi gondolja a magyart borzasztó nehéznek, pedig ebben csak annyi igazság van, hogy szókincse és nyelvtani rendszere különbözik a közvetlenül szomszédos nyelvekétől.” Ez a gondolat jelenik meg Vörösmarty grammatikájában is, de említhetjük akár Adámi Mihály 1763-as nyelvtanát is, amely szintén arra törekszik, hogy szilárd és érthető szabályok bemutatásával hangsúlyozza a magyar nyelv logikusságát.

Nagy Dóra:

Vörösmarty Mihály elfeledett grammatikájának nyomában.
A Kurzgefaßte ungrische Sprachlehre és az összevető nyelvtanítási szemlélet
Argumentum 20 (2024), 182–193
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2024/10

Erről így ír a grammatika szuffixumokat bevezető fejezetében: „Darum ist hier in den deutschen Erklärungen ungarischer Suffixe, der Kürze wegen, nur das männliche Geschlecht gebraucht worden.”¹⁸ (i. m.: 3). A szemfüles nyelvtanuló e sorokból kiolvashatja, hogy a nyelvtani nemek hiánya tanulási könnyebbséget jelent számára.

A magyart idegen nyelvként tanulók számára az egyik leginkább szembetűnő különbség anyanyelvükhöz képest a névszokat követő végződések gazdagsága, éppen ezért érdemes megfigyelni, hogy nyelvünknek ez a nyelvsajátos jegye hogyan jelenik meg a magyarnyelvkönyv-írás történetének folyamatában.¹⁹ Vörösmarty grammatikájában a német nyelvleíráshoz való ragaszkodás eredményeként három „végződést” („Tabelle der Suffixe, die den deutschen Endungen entsprechen”²⁰) különít el: Besitztendung (-é; -nak/-nek)²¹; Gebendung (-nak/-nek); Leidensendung (-at/-ot/-t/-et/-öt/-t) (i. m.: 4).²²

A *Tabelle der Suffixe, die den Präpositionen der Deutschen entsprechen*²³ című táblázatban további 16 szuffixumot sorol fel: -ba/-be; -ban/-ben; -ból/-ből; -ért; -hoz/-hez/-höz; -ig; -ként; -kép; -kor; -nél/-nél; -on/-en/-ön/-an; -ra/-re; -ról/-ről; -tól/-től; -úl/-ül; -val/-vel (i. m.: 4).

A *Beispiele der Abendärung* című rész (i. m.: 7) a második csoportot kiegészíti a -vá, -vé raggal. Így a grammatika összesen húsz esetet említ. Vörösmarty rendszerezése tehát Verseghy sok esetű koncepcióján alapul. Ez is bizonyítja, hogy Vörösmarty ugyan alapvetően Révai mellett foglalt állást, mégis nagyban hatott rá Verseghy is. Ez a tény erősíti Éder Zoltán (1999: 185) megállapítását: „A közhiedelemmel ellentétben Verseghy eredményei javarészt igenis részévé váltak az említett akadémiai szintézisnek [...]”.

A -tól és a -ról részletesebb tárgyalásánál fontos tipológiai szembenállásra hívja fel a figyelmet. Nevezetesen arra, hogy a magyar ablatívusz és delatívusz funkciója a németben egybeesik: „Beide werden in der deutschen Sprache durch von ersetzt, sie werden aber im Ungarischen genau unterschieden [...]”²⁴ (i. m.: 43) Ez a gyakorlati rész párbeszédeiben is megjelenik.

„Mit tartasz, barátom, azon fiatal személyről, kit tegnap láttunk?
 Mellyikről? a’ barnáról vagy a’ szőkéről?” (i. m.: 81)

„Was hältst du Freund, von den jungen Frauenzimmer, das wir gestern gesehen haben?
 Von welcher? der Braunen, oder der Blonden?,”

„Tudja ön, mi újság?
 Nem, épen semmit sem tudok.
 Hogyan? Ön nem tudja, a’ mit az egész város beszél?
 Én semmi beszédet (hírt) sem hallottam
 Csak teteti kegyed magát, mintha nem tudná.

¹⁸ „Ezért a rövidség kedvéért a magyar szuffixumok német nyelvű magyarázataiban itt csak a hímnemet használtuk.” (a szerző fordítása)

¹⁹ A nem magyar ajkúak oktatásakor ezen kívül többek között a magyar nyelv következő nyelvsajátos jegyeire szoktuk még felhívni a figyelmet: kétféle igeragozás, az összetett mondataink építésének jellegzetességei. (Szili 2001: 34)

²⁰ „Azoknak a ragoknak a táblázata, amelyek a német végződéseknek felelnek meg.” (a szerző fordítása)

²¹ Ugyan Vörösmarty felismeri, hogy a birtokviszony ragja megegyezhet a datívusz -nak/-nek ragjával, ugyanakkor az -é-t szintén genitívuszragként tünteti fel.

²² A nominatívuszról nem tesz említést.

²³ „Azoknak a ragoknak a táblázata, amelyek a német prepozícióknak felelnek meg.” (a szerző fordítása)

²⁴ „A német nyelvben mindkettőt a von helyettesíti, de a magyarban pontosan megkülönböztetik [...]” (a szerző fordítása)

Nagy Dóra:

Vörösmarty Mihály elfeledett grammatikájának nyomában.
A Kurzgefaßte ungrische Sprachlehre és az összevető nyelvtanítási szemlélet
Argumentum 20 (2024), 182–193
Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2024/10

Ha tudnék felőle, megmondanám kegyednek.
 Alkalmasint tehát hamis (ál, költött) hír; mert kegyednek tudnia kellene.
 Szabad tudnom, ki mondotta önnek?
 Hiteles személy. Én ** úrtól tudom.” (i. m.: 61)

„Wissen Sie was Neues?
 Nein, ich weiß gar nichts.
 Wie? Sie wissen nicht, was man in der ganzen Stadt sagt?
 Ich habe von nichts sprechen hören.
 Sie stellen sich, als wenn Sie es nicht wüßten.
 Wenn ich etwas davon wüßte, so würde ich es Ihnen sagen.
 Es ist also ein falsches Gerücht, denn Sie müßten es wissen.
 Darf ich wissen, wer es Ihnen geasgt hat?
 Eine glaubwürdige Person.
 Ich hab’ es von Herrn ***”

Ez a sor a magyar elatíviszi (-ból/-ből) funkcióval is bővíthető, ezt azonban a szerző a leíró részben nem említi, viszont a gyakorlati párbeszédnek között megjelenik:

„[...] Milyen madarai vannak benne?
 Mindenféle (minden fajból van): kanárimadár, czíz, tengelicz, czinke, brázdabillegetető pacsirta, fürök, fülmilék (csalogányok) és verebek.” (i. m.: 93)
 „[...] Was haben Sie für Vögel darin?
 Von allerlei Arten: Kanarienvögel, Zeisige, Distelfinken, Meisen, Gracmücken, Lerchen, Wachteln, Nachtigallen und Sperlinge.”

A magyarban a birtoklást kifejező *haben* ige hiánya egy olyan mondatszerkesztési sajátosságot eredményez, amelyet „ajánlatos a tanult indoeurópai nyelvekkel szembeállítva a kontrasztív nyelvhasználat módszerével megközelíteni” (P. Dombi 2003: 12). Ha például német anyanyelvűeknek tanítjuk a magyar nyelvet, mindenképpen ki kell térni arra, hogy a birtoklás kifejezésére a *haben* ’van valamije, birtokol, rendelkezik valamivel’ helyett a magyarban a létigés szerkezetet használjuk. Ezt felismerve írta Vörösmarty a következőket: „Weil es im Ungrischen kein Wort, wie das Deutsche „haben” gibt, so wird dieses durch van ersetzt, welches aber in dieser Bedeutung nie verschwiegen werden kann, z. B. nekem van házam, ich habe ein Haus [...]”²⁵ (i. m.: 50). A kontrasztív tipológia szempontjából ez a megjegyzése azért is érdemel kiemelt figyelmet, mert annak folytatásában tágabb összehasonlító kitekintést is tesz, mikor arra is felhívja a nyelvtanulók figyelmét, hogy a magyarban a német alanyesetben álló személyes névmás (*ich*) helyett a birtoklást kifejező részeshatározót (*nekem*) használjuk: „[...] anstatt des deutschen Nominativs (*ich*) im Ungarischen die Gebendung *nek* (*nekem*) anstatt der Leidensendung (*ein Haus*) das ungarische Hauptwort mit einem passenden Zueignungssuffix (*ház-am*) gebraucht werden muß; und so heißt das obige Beispiel wörtlich: mir ist ein Haus = mein”²⁶ (i. m.: 50). Szintén nyelvsajátos vonás, hogy a magyar birtokos szerkezetben a részeshatározó a német személyes névmással ellentétben elmarad: „serem is van, borom is van, hej! kökény szemű lányom is van: auch Bier habe ich, auch Wein habe ich, auch ein blauäugiges

²⁵ „Mivel a magyarban nincs olyan szó, mint a német *haben*, ezért ezt a *van* helyettesíti, ami ebben a jelentésben soha nem maradhat el, pl. nekem van házam, ich habe ein Haus.” (a szerző fordítása)

²⁶ „[...] a német alanyeset (*ich*) helyett a magyarban a *-nek* (*nekem*) végződés, a tárgyeset helyett (*ein Haus*) a magyar főnevet egy megfelelő birtokos személyjellel kell használni, és így a fenti példa szó szerint azt jelenti: mir ist ein Haus = mein.” (a szerző fordítása)

Nagy Dóra:

Vörösmarty Mihály elfeledett grammatikájának nyomában.
A Kurzgefaßte ungrische Sprachlehre és az összevető nyelvtanítási szemlélet
Argumentum 20 (2024), 182–193
Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2024/10

Mädchen habe ich” (i. m.: 50). Továbbá az is, hogy a személyes névmást csak akkor használjuk, ha azzal kifejezetten hangsúlyozni szeretnénk valamit: „én láttam, ich habe es gesehen, (nicht du, oder sonst jemand); én láttam, de János nem látta, ich habe es gesehen, aber Johann hat es nicht gesehen; én is láttam, auch ich habe es gesehen; én is láttam, ő is látta, ich und er haben es gesehen.” (i. m. 45).

7 Összegzés

Ahogy az idézett példák bizonyítják, Vörösmarty képes volt kívülről láttatni saját anyanyelvét, rendelkezett a mai értelemben vett magyar mint idegen nyelv szemlélettel, s ha nem is mindig teljes körűen és tudatosan, de épített az egybevető módszertani szemléletre. Reményeim szerint dolgozatomban sikerült rávilágítanom, hogy az *Ungrische Sprachlehre* mind Vörösmarty Mihály nyelvtudományi munkásságában, mind pedig a magyarnyelv-oktatás tananyagainak történeti folyamatában figyelemre méltó szerepet tölt be.

Irodalom

- Adámi Mihály (1763): *Ausführliche und neuerläuterte ungarische Sprachkunst, der Edlen deutschen Nation zum Besten; besonders aber zum Nutzen, und Dienst derjenigen, so Verwandschaft, Amts – oder anderer Umstände halben mit den National – Ungarn Umgang pflegen müssen*. Wien: gedruckt den Johann Jacob Jahn, Univ. Buchdruck.
- Budai László (2006): Lehet-e új életet lehelni a kontrasztív elemzésbe? *Modern Nyelvoktatás* 12(2) 4–15.
- Budai László (2010): *Az anyanyelv változó szerepe az idegennyelv-oktatásban*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- C. Vladár Zsuzsa (1989): *Sylvester János latin–magyar nyelvtana*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- C. Vladár Zsuzsa (2006): *A korai magyar grammatikák*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Éder Zoltán (1983): Fejezetek a magyar mint idegen nyelv oktatásának történetéből. *Magyar Nyelvőr* 107(3), 309–323.
- Éder Zoltán (1999): Verseghy Ferenc nyelvi rendszere és a kortársi grammatikák. In: Éder Zoltán: *Túl a Duna-tájon. Fejezeteket a magyar művelődéstörténet európai kapcsolatai köréből*. Budapest: Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 185–196.
- Gazda István (2014): Az akadémiai könyvkiadás és könyvszerkesztés reformkori történetéből. *Könyvtári figyelő* 60(2), 194–198.
- Gyulai Pál (1985): *Vörösmarty életrajza*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Havas Ferenc (2002): A nyelvek típusai között a magyar nyelv. In: Sipos Lajos (főszerk.): *A magyar nyelv és irodalom enciklopédiája*. Budapest: Magyar Könyvklub.
- Illéssy János (1893): Czuczor és Vörösmarty iskolai nyelvtanai. *Irodalomtörténeti Közlemények* 3(3), 368–378.
- Kovács Gábor (2014): Idegennyelv-elsajátítás. In: Pléh Csaba & Lukács Ágnes (szerk.): *Pszicholingvisztika 1–2*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Lőrincz Julianna (2015): Terminológiai kérdések a kontrasztív nyelvészet oktatásában. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* X(II), 150–161.

Nagy Dóra:

Vörösmarty Mihály elfeledett grammatikájának nyomában.
A Kurzgefaßte ungrische Sprachlehre és az összevető nyelvtanítási szemlélet
Argumentum 20 (2024), 182–193
Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2024/10

- Magyar Tudós Társaság (1831): *A' Magyar Tudós Társaság alaprajza és rendszabásai*. Pest: Nyomt. Petrózai Trattner J. M. és Károlyi Istvánnál.
- Magyar Tudós Társaság (1843): *A magyar szókötés főbb szabályai*. Buda: Magyar Királyi Egyetem.
- Márton József (1816): *Ungarische Grammatik für Deutsche*. Neunte Ausgabe. Wien.
- Vörösmarty, Michael (1832): *Kurzgefaßte ungrische Sprachlehre für Deutsche. Nebst einer Auswahl deutsch-ungrischer Uebungsstücke*. Pesth: Verlag von C. A. Hartleben.
- Mikesy Sándor (1950): A nyelvész Vörösmarty. *Magyar Nyelv* XLVI(4), 289–296.
- P. Dombi Erzsébet (2003): A nyelvtörténeti háttérismeretek szerepe a tudatos nyelvi viselkedés alakításában. *Magiszter* 1(2), 11–17.
- Pomozi Péter & Karácsony Fanni (2017): *Magyar nyelvű otthon 1. Magyarország*. Budapest: Anyanyelvápolók Szövetsége Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága.
- Pomozi Péter (2011): Történeti-összehasonlító nyelvészet. In: Balázs Géza (szerk.): *Nyelvészet-ről mindenkinek. 77 nyelvészeti összefoglaló*. Budapest: Inter, 361–364.
- Szathmári István (1968): *Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Szili Katalin (2001): A magyar főnévi esetrendszer sajátosságairól (a magyar mint idegen nyelv tanításának szempontjait is tekintve). *Hungarológiai Évkönyv* 2(1), 34–48.
- Szűcs Tibor (2006): A kontrasztív nyelvészet szerepe a magyar mint idegen nyelv tanításában. In: Hegedűs Rita & Nádor Orsolya (szerk.): *Magyar nyelvmester*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 97–111.
- Tekin, Ö. (2012): *Grundlagen der kontrastiven Linguistik in Theorie und Praxis*. Marburg: Stauffenburg.
- Tudományos gyűjtemény*. 24. évf. Pest 1840.
- Vágotai Kálmán [Vörösmarty Mihály] (1826): Némelly nyelvünkbeli különözésekről. *Tudományos Gyűjtemény* 10(3), 61–83.
- Vértes O. A. (1980): *A magyar leíró hangtan története az újgrammatikusokig*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Viszota Gyula (1908): A M. Tud. Társaság Zsebszótára történetéhez. *Magyar Nyelv* 4, 63–71.
- Viszota Gyula (1909): A M. Tud. Társaság nagyszótárának története. *Magyar Nyelv* 5(1), 1–7.

Nagy Dóra

Magyarságkutató Intézet
 1064 Budapest, Andrásy út 64.
 ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola
 1088 Budapest, Múzeum körút 4/a.
 nagydora941211@gmail.com